

CHAPTER «PHILOLOGICAL SCIENCES»

PECULIARITIES OF FUNCTIONING AND STYLISTIC ROLE OF DEMINUTIVES IN UKRAINIAN FOLK SONGS

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ДЕМІНУТИВІВ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Liubov Stovbur¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-021-6-1>

Abstract. Diminutive vocabulary is a vivid means of emotional and allegorical expression of a literary text, especially when it comes to Ukrainian folk songs. The need for its further study in terms of word formation, semantics and expressive possibilities in the literary text will clarify the idea of reduction as a word-forming category, the peculiarities of its use in Ukrainian folk songs. High derivational activity of diminutive suffixes in the modern Ukrainian language is a manifestation of the nominative function – the desire to call small objects (rarely – minor phenomena of reality) a derivative with a diminutive formant. With the help of diminutive suffixes the aesthetic function of the word is realized – the desire to give the lexical unit of expression, to introduce into it an additional shade of expression. Diminutives often used in adult language addressed to children, and in children’s language. Each group of words of subjective evaluation characterized by certain forms used in the formation of derivatives and express an inexhaustible number of different shades of meaning. Derivational analysis can be complicated by the specific possibilities of context and intonation, as in language and speech there may be an erasure of the basic meaning of the subjective-evaluation token and its transition from one group of words of subjective evaluation to another.

¹ PhD in Philology, Associate Professor at Department of Ukrainian Language, Zaporizhzhia National University, Ukraine

The scientific novelty of the study lies in the multi-vector exploration: an attempt to generalize the idea of diminutives as a word-forming category, including typical suffixes with which they are formed, their word-forming meanings and productivity, types of creative bases, and to trace the stylistic role of diminutives on Ukrainian folk songs. The relevance of the proposed exploration determined by the insufficient development of the topic of diminutive derivation in song folklore, the importance and role of diminutives in Ukrainian folk songs. The connection of the researched topic with the general problems of Ukrainian stylistic word formation also seems to be theoretically important and relevant. The aim of the research is to reveal the lexical-semantic and word-forming features of diminutives, as well as their stylistic load in the texts of Ukrainian folk songs. To achieve this goal it is necessary to perform the following research tasks: to outline the theoretical foundations of the study of diminutives as a type of derived words in modern linguistic literature; to characterize the specifics of Ukrainian diminutives; to carry out semantic classification of the considered diminutives; analyze the grammatical and structural properties of diminutives; to determine the stylistic role of diminutives in Ukrainian folk songs. Research methods: the main thing in the work is the descriptive method, with its universal methods of observation, systematization and interpretation of linguistic facts and phenomena. The presentation of the researched material is subject to clear logicization: substantiation of theoretical bases, presentative-analytical presentation of the fact, formulation of the concluding part.

1. Вступ

Про важливе місце демінутивної деривації в лінгвостилістиці неодноразово зазначали Н. І. Бойко, М. В. Кравченко, В. П. Олексенко, Г. М. Сагач. Незважаючи на наявні роботи, пов'язані з темою дослідження, вивчення особливостей функціонування і стилістичної ролі демінутивів через призму українських народних пісень ще не були предметом самостійного наукового дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у багатовекторності проведеної розвідки: спробі узагальнити уявлення про демінутиви як словотвірну категорію, що включає типові суфікси, за допомогою яких вони утворюються, їхні словотвірні значення і продуктивність, типи

твірних основ, а також простежити стилістичну роль демінутивів на матеріалі українських народних пісень.

Актуальність пропонованої розвідки визначається недостатньою розробленістю теми демінутивної деривації у пісенному фольклорі, важливістю і роллю демінутивів в українських народних піснях. Теоретично важливим і актуальним видається також зв'язок досліджуваної теми із загальними проблемами українського стилістичного словотворення.

Мета дослідження – виявити лексично-семантичні й словотвірні особливості демінутивів, а також їхнє стилістичне навантаження в текстах українських народних пісень.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі науково-дослідницькі **завдання**:

- 1) окреслити теоретичні засади вивчення демінутивів як типу похідних слів у сучасній лінгвістичній літературі;
- 2) охарактеризувати специфіку українських демінутивів;
- 3) здійснити семантичну класифікацію розглянутих демінутивів;
- 4) проаналізувати граматичні й структурні властивості демінутивів;
- 5) визначити стилістичну роль демінутивів в українських народних піснях.

Методи дослідження: у роботі основним є описовий метод, з його універсальними прийомами спостереження, систематизації та інтерпретації мовних фактів і явищ.

Виклад дослідженого матеріалу підпорядкований чіткій **логізації**: обґрунтування теоретичних засад, презентативно-аналітичний виклад фактажу, формулювання висновкової частини.

2. Лексично-граматичні розряди демінутивів у народних піснях

Усна народна творчість є невід'ємним складником культури будь-якого народу. У ній знаходять відображення традиції і вірування, звичаї та обряди, історичні події і повсякденне життя. Лінгвістичні дослідження дозволяють судити про вираження процесів пізнання світу і їх відображення в пісенних текстах, про зв'язки фольклору з матеріальною і нематеріальною культурою, про менталітет нації.

Пісня – це фольклорний жанр, який становить собою конгломерат слів, мелодії та виконання. Народні пісні мають особливості компо-

зиції, мелодики і тексту, залежно від їх жанру, відображаючи історію, побут і матеріальну культуру, вірування, обряди, традиції, особливості мислення, зокрема, музичного, менталітет нації загалом. Широке використання експресивно-емоційних слів, які утворюються за допомогою особливих словотворчих суфіксів, характерне для українських колискових пісень. Як відомо, тексти колискових випромінюють світло материнської любові, унаслідок чого позначення всіх імен, явищ і предметів наділені пестливо-зменшувальними суфіксами.

Одним із найбільш репрезентативних джерел, яке містить у собі матеріал, цікавий для нашої розвідки, є збірка «Пісенний вінок», упорядкована А. Я. Михалко. З цієї збірки нами вибрано кількасот прикладів, що містять демінутиви, та проведено їх комплексне дослідження.

Лексично-граматичні розряди апелятивних демінутивів відповідають лексично-граматичним розрядам іменників: конкретні, збірні, речові й абстрактні. За характером твірної основи демінутиви з конкретним значенням в українських народних піснях можна об'єднати в такі тематичні групи:

1. Конкретні назви-демінутиви, що іменують предмети і процеси, які підлягають рахунку, зазвичай мають форми однини і множини (винятком є іменники *pluralia tantum*: *ножиці, волосся, штани* тощо). Цю групу демінутивів в українській пісенній творчості представлено іменниками з твірною основою з конкретно-предметним значенням, наприклад: *коробочка, віночок, ружечка, рушничок, відерце, сповиточок, батіжок, діжечка* тощо). Наприклад: *А до мене Яків приходив, Коробочку раків приносив!* [4, с. 44]; *Найперш би вкинула цей гарний віночок, Що я його сплела з рожевих ружечок* [4, с. 75]; *Вона ж мене заставляла Рушнички давати* [4, с. 67]; *Тонкі нитки пряла, Сповиточки ткала* [4, с. 372]; *Ой лопнув обруч біля діжечки, Дівчата мої сирожечки!* [4, с. 192].

2. Демінутиви з твірною основою із часовою семантикою (*часочок, годинонька, годочок, врем'ячко, неділенька* тощо): *Хто щасливим був часочок, Повік не забуде* [4, с. 146]; *Прийде тая годинонька, Що всі поніміють* [4, с. 229]; *Ой світи, місяченьку, Хоч годиноньку в нічку...* [4, с. 221]; *На третій годочок Додому вернися* [23, с. 68]; *Це врем'ячко твоє, – Настав час любити* [4, с. 45]; *Копав, копав криниченьку Неділеньку-дві...* [4, с. 128]; *А де молодички – Там я і дві нічки* [4, с. 115].

Демінутиви зі значенням періодів часу зобов'язані, очевидно, своїм виникненням суб'єктивному прагненню представити об'єктивні відрізки часу як можна меншими. Говорячи, наприклад, «*годочок, неділеньку, годиноньку*», ми ніби хочемо переконати свого співрозмовника в тому, що цей проміжок часу буде меншим за дійсний.

3. Речовинні іменники-демінутиви позначають поняття, які не можна порахувати, але можна виміряти, і визначаються як харчові продукти, хімічні елементи, ліки, корисні копалини тощо. При цьому вони можуть ділитися на частини, які мають властивості цілого. Речові демінутиви творяться, зазвичай, від вивідної основи зі значенням речовинності (*кашка, соломка, пісочок, медочок, кулешик, водиченька, пір'ячко, зіллячко, конопельки, горілочка* тощо): *Що на полі, на пісочку, Без роси на сонці...* [4, с. 146]; *Ти б косив соломку, Я б загрібала!* [4, с. 92]; *Мала мати одну дочку Та й купала у медочку* [4, с. 140]; *А йшла по водиченьку – Відра побила* [4, с. 335]; *Ой покинь, покинь горілочку пити, бо проп'єш коня!* [4, с. 209].

Слід зазначити, що речові іменники-демінутиви не можуть виражати значення малої величини предмету: *медочок* – це не маленький мед, а *соломка* – не матеріал для поробок. Вони передають лише емоційно-оцінне значення і слугують потужним стилістичним засобом впливу на слухача.

Абстрактні іменники-демінутиви позначають поняття і явища, які сприймаються подумки і визначаються як процеси, дії, якості, стани. До абстрактних відносяться демінутиви з твірною основою зі значенням процесу: *мандрівочка, пригодонька: Молодому козакові Мандрівочка пахне* [4, с. 98]; *Гей, не втішайтесь, Злії воріженьки, Та пригодоньці мої!* [4, с. 254].

Від суто абстрактних іменників походять демінутиви *здоров'ячко, силянька, ділонька, правдонька, горенько, нуждонька, славонька, доленька, розкошонька* тощо: *Не вмів же ти шанувати Здоров'ячка свого!* [4, с. 59]; *Ясне сонечко усміхається, Жито силяньки набирається* [4, с. 64]; *Горенька й нуждоньки В світі б не знали!* [4, с. 92]; *«Ой уставай, козаченьку, та тікай, Та на мене славоньки не пускай!»* [4, с. 93]; *Ой біленькі ткала, Доленьку прохала...* [4, с. 372]; *Не зазнала розкошоньки – Вже літа минають* [4, с. 184]; *Ой недавно сиротою стала Та багато горенька зазнала. А я людську воленьку вволила: Вийшла заміж – голівку втопила* [4, с. 201].

Дуже цікавою формою є іменник-демінутив *сонко*, створений від абстрактного іменника *сон* за аналогією до власних особових назв *Іванко, Сашко, Сірко* тощо: – *Ходи, сонко, сюди, до нас, Буде тобі добре у нас...* [4, с. 370].

Тож, в українських народних піснях наявні такі розряди загальних іменників-демінутивів: конкретні, речові і абстрактні. З 617 загальних назв речові демінутиви представлено 26 словами, абстрактні – 42, а конкретні – 549 словами. У процентному співвідношенні: 4,2% речових, 6,8 абстрактних і 89% конкретних, що й виражено діаграмою на рис. 1.

Рис. 1. Розподіл іменників-демінутивів за лексично-граматичними розрядами

Треба відзначити, що в українських народних піснях абстрактні демінутивні іменники надають висловлюванням, залежно від ситуації, зворушливості або співчуття. Це демонструє і доводить безсумнівний літературний талант народу і його тонке емоційне сприйняття.

Речові демінутиви передають позитивний настрій пісень, приємні спогади чи дружнє ставлення до слухача. Це спостереження підтримує і підтверджує головні ідеї творів – розкриття цінностей природних почуттів і переживань людини, глибини її відносин з іншими членами суспільства і, звичайно ж, найбільше значення почуттів у людському житті.

Отже, розподіл іменників-демінутивів в українських народних піснях за лексично-граматичними розрядами дозволило зробити проміж-

ні висновки щодо їх процентного співвідношення: переважають загальні назви (93,6% від загальної кількості), власні назви представлено в значно меншою мірою (6,4%).

У піснях представлено такі розряди загальних назв, як конкретні, речові і абстрактні. Найбільш регулярно використовуються такі групи іменників-демінутивів за характером твірної основи: демінутиви з конкретно-предметним значенням, демінутиви зі значенням особи, що позначають зменшувано-пестливий варіант номінативів тощо.

В українських народних піснях досить поширеною групою є демінутиви– прикметники, з яких у нашій вибірці нараховується 116 прикладів. Лідирує у цій групі за кількістю вживань (18 разів) демінутив *молоденький* (-а,-і): *Бо я, хлопець молоденький, Не зрадив нікого!* [4, с. 99]; *А я собі, молоденька, Піду погуляти!* [4, с. 119]. За ним слідує *миленький* (-а,-і) – 16 прикладів: *Там десь моя миленькая Та пшениченьку поле. На сонечко поглядає – Миленького виглядає* [4, с. 234]. Демінутиви *маленький*, *зелененький*, *вороненький* трапляються по 6–7 разів, а всі інші (*біленький*, *тепленький*, *біленький*, *раденький*, *невеличкий*) – 3 і менше: *У нас хата тепленькая І Софійка маленькая* [4, с. 370]; *Над Дунаєм явір зелененький, Під явором коник вороненький* [4, с. 308].

У більшості випадків демінутиви утворені від основ якісних прикметників, але є цікаві випадки їх творення від відносних: *хмарнесеньке* (небо), *вишневенький* (садок): *Ой хоч воно хмарнесеньке, А все теплесеньке* [4, с. 245]; *І ставок, і млинок, І вишневенький садок!* [4, с. 210].

Менш поширені випадки вживання демінутивів-прислівників (33 приклади), серед яких найчастіше натрапляємо на прислівники способу міри і ступеню дії, утворені від якісних прикметників (*раненько* – *ранесенько*, *близенько* – *близесенько*, *дрібненько*, *виднесенько* тощо): *В суботу пізенько, В неділю раненько* Кувала зозуля *Та й все жалібненько* [4, с. 68]; *Потихесеньку, полегесеньку, матусю, іди...* [4, с. 183]; *Чумарочка рябесенька, Пригортає злегесенька...* [4, с. 334]. Значно рідше серед демінутивів трапляються прислівники зі значенням часу та місця (*холодком*, *додолоньку*, *додомоньку* тощо): *Увечері холодком* Клали копички *рядком* [4, с. 58]; *Кинув косу додолоньку, А сам пішов додомоньку* [4, с. 273].

Українською рідко (5 випадків уживань) можна зафіксувати в українських народних піснях демінутиви-дієслова – *спатки*, *спаточки*, *спатоньки*:

Як горошок загуркоче, А Галюня спатки хоче [4, с. 351]; *Нагодую, на-кормлю І спаточки положу* [4, с. 369]; *Гуляла би до ночі Та й спатоньки не хочу...* [4, с. 51].

І тільки два випадки використання службових слів – демінутивів-вигуків: *Гойда, гойда, гойдашечки, Зимна роса на пташечки...* [4, с. 352]; *Люлю, люлю, люлешуку, Зварю тобі кулешуку...* [4, с. 369].

3. Тематичні групи демінутивів в українському фольклорі

Зважаючи на лексичне значення, іменники-демінутиви в українських народних піснях можна розподілити на десять тематичних груп, які характеризуються таким чином:

Перша група – власні імена: *Іванко, Катруся, Ганнуся, Марусенька, Гриць, Галюнечка* тощо. У текстах українських народних пісень нами виявлено групу демінутивів, що складається із власних імен, зменшувано-пестливі форми яких передають позитивне ставлення народу до героїв пісень, Наприклад: *За нею Іванко, Як барвінок, в'ється* [4, с. 161]; *Глибока кирниця, глибоко копана, Там стоїть Катруся, як намальована* [4, с. 75]; *Грицю, Грицю, до Марусі! «Зараз, зараз уберуся!»* [4, с. 78].

Такі суфікси можуть також виражати позитивне ставлення героїв один до одного у піснях про кохання, наприклад: *І шепче на ушко: «Ганнусю, Ганнусю»* [4, с. 45]; *«Прийми ж мою Марусеньку, Як рідну дитину!»* [4, с. 104]; *«Ой Романе, Романочку, Пусту мене додомочку...»* [4, с. 133]; *Перепроси ти мене, Мій Василечку!* [4, с. 213].

Слід зазначити, що загальна емоційна тональність розповіді змінюється під час уживання зменшувальних суфіксів у власних назвах. Якщо замінити в наведених прикладах демінутиви на твірні основи, можна простежити, як зникає легкість викладу, емоційність, стилістична настанова.

Друга група – демінутиви з твірною основою зі значенням загальної назви особи, найбільш поширеними серед яких є *козаченько* та *дівчинонька* (19 і 28 випадків уживання відповідно): *Помандрував козаченько У чистеє поле. За ним іде дівчинонька: «Вернися, соколе!»* [4, с. 98]; *Нема того козаченька, Що я полюбила* [4, с. 67].

Далі за частотою вживання переважають демінутиви зі значенням «члени родини»: *мамця, матуся, матусенька, батенько, татусенько, бабуся, синок, доня, братик, сестричка, кумця, родинюнька*. Наприклад: *Ой рад би я, матусенько, Скоріше вернеться...* [4, с. 104]; *Взяв би тебе за ручень-*

ку, Повів до **батенька!** [4, с. 136]; *І без хліба татусенька Їсти посадила* [4, с. 262]; – **Бабусю, рідненька, Ти всім помагаєш...** [4, с. 45]; *Йди йди, синку, Йди не барися...* [4, с. 68]; – **Ні, серденько доню, Цього не злічити...** [4, с. 45]; *А вже ж тая хата всім мала, Бо уся родинонька прийшла* [4, с. 109].

Наступними за кількістю є демінутиви зі значенням віку та соціального статусу або суспільних відносин (*дитинонька, дитятко, дівча, дівчаточка, молодички, легіники, сусідонька, подруженька, воріженьки*): *Колисонько, колисонько, Колиши нам дитиноньку...* [4, с. 350]; *Щоб дитятко спало, Горенька не знало* [4, с. 355]; «*Соловейку, ти мій брате, Виклич мені дівча з хати та раз, два!* [4, с. 115]; *Ой будуть дівчаточка, Гей, по гриби ходити...* [4, с. 222]; *А де молодички – Там я і дві нічки* [4, с. 115]; *Ой підуть легіники, Гей, та траву косити...* [4, с. 222]; *Є у мене сусідонька – Люба, мила дівчинонька...* [4, с. 315]; «*Подруженько, любесенька, Чи бачила мого милого?*» [4, с. 240].

Виокремлюємо групу демінутивів на позначення роду занять, професії, місця проживання або характерної ознаки (зовнішньої чи внутрішньої) (*женчик, чумаченько, дударик, чорноморчик, подоляночка, джигунець, п'яниченька*): *Ой до схід сонечка женчик схопивсь, Росою чистою женчик умивсь* [4, с. 97]; *Ой ви, чумаченьки, Ви ще молоденькі...* [4, с. 338]; *За три копн селезня продала, А за копу дударика найняла...* [4, с. 246]; *Дурна була, матінко, послухала, Сіла з чорноморчиком, поїхала* [4, с. 332]; *Десть тут була подоляночка, Десть тут була молодецька* [4, с. 85]; *Люби ж мене, джигунець, Пожартуймо, молодець...* [4, с. 178]; *Щастя-долі не вгадала, За п'яниченьку віддала* [4, с. 140].

Четверта група – це найменування тварин, птахів, риб і їхніх дитинчат (*соловейко, рибка, зозуленька, котик, кониченько, часечка, кобилка, чаєнята, лошатко* тощо): *Воркує, щебече, Немов соловейко...* [4, с. 45]; *Як рибка з окунцями, Я, молода, з хлопцями* [4, с. 51]; *Котику сіренький, Котику біленький, Котку волохатий, Не ходи по хаті* [4, с. 360]; *Кониченьку сивий, Будь же ми зичливий...* [4, с. 152]; *І часечку ізігнали, Часнят забрали* [4, с. 176]; *Ми кобилку продамо, А лошатко зростимо* [4, с. 355].

Сюди ж віднесемо й метафоричні зооніми, які вжиті для характеристики людей або ж ставлення до них (*соколоньку, голубочко, рибонько* тощо): *Соколоньку ясний, мій милий прекрасний...* [4, с. 279]; *І кумочко, І голубочко, Звари мені судака...* [4, с. 256]; *Ой вийди, вийди, серденько Галю, Серденько, рибонько, дорогий кришталю!* [4, с. 290].

Широковідомий приспів популярної української народної пісні про Гандзю, у якому комічне, жартівливе, пестливе значення демінутива поєднується з власним ім'ям та цілим набором стилістичних фігур – емоційно зарядженими словами (*душка, любка, голубка, рибка, птичка, молодичка*), анафоричним повтором, паралельними конструкціями і чітким ритмічним малюнком: *Гандзя душка, Гандзя любка, Гандзя милая голубка, Гандзя рибка, Гандзя птичка Гандзя – цяця молодичка!* [4, с. 70].

Основу п'ятої групи складають побутовізви – предмети побуту, меблі, особисті речі (*казаночок, відерце, рушничок, батіжжок, кріселечко, цимбалоньки, сідельце* тощо): *Вітер віє-повіває, Казаночок закипає* [4, с. 73]; *«А хто ж моє відерце дістане, Той зо мною на рушничок стане»* [4, с. 100]; *Вона ж мене заставляла Рушнички давати* [4, с. 67]; *Ой ходила дівчина бережком Заганяла селезня батіжжком...* [4, с. 246]; *Ой візьму я кріселечко, Сяду край віконця...* [4, с. 320]; *Сім кіп хлопців чередою, В цимбалоньки тнуть...* [4, с. 321]; *Найменша сестра, Бодай не зросла, Сідельце схвала* [4, с. 326].

Шоста група – найменування частин тіла людини (*ручки, ніженьки, голівка, головонька, личко, віченьки, роточок* тощо): *З горя ніженьки не носять, Ой да ручки ділонька не роблять...* [4, с. 65]; *Щоб твоєї бідної головоньки та не клопотав!* [4, с. 83]; *Вийшла заміж – голівку втопила* [4, с. 201]; *Личко біле, рум'янеє, Серце моє коханеє* [4, с. 198]; *Гандзю, серце-молодичко, Яке в тебе гарне личко, І губоньки, і оченьки, І ноженьки, і рученьки* [4, с. 70].

Слід зазначити, що функція суфіксів у піснях різних жанрів впливає з соціально-історичного контексту. Так, в українській жартівливій пісні «Грицю, Грицю до роботи» похідне утворення «ніженьки» зі зменшено-пестливим суфіксом має іронічний відтінок і негативно характеризує ледачого молодого чоловіка: *Грицю, Грицю, до телят! В Гриця ніженьки болять* [4, с. 78].

Особливо багато демінутивів знаходимо в українських колискових піснях. Жоден рід поезії, жоден жанр не містить такої кількості дериватів із зменшувально-пестливими формантами. Такі похідні несуть потужний стилістичний заряд, оскільки конотація ніжності поширюється на все, що оточує дитину і що пов'язане з нею: *Ой рісточки у кісточки, Здоров'ячко на серденько, Добрий розум в головоньку, Сонки-дрімки у віченьки, А в роточок говорушки, А в ніженьки ходусінки, А в рученьки ладусінки* [4, с. 374].

Сьома група: 1) житлові приміщення, будівлі, заклади та їх частини (*хатинка, хатонька, сінечки, хижка, шиночок* тощо): *Отам моя хатонька край води, З високого дерева, з лободи. Я ж до хати сінечки приплету З високого дерева, з черету* [4, с. 93]; *Ти б строїв хатинку, Я б помагала...* [4, с. 92]; *Не пішов же Яків додому, Та заліз у хижку в солому...* [4, с. 43]; *Батька дома немає, У шиночку гуляє* [4, с. 89];

2) упорядковані території (*подвір'ячко, садок, садочок, ставочок* тощо): *Через твоє подвір'ячко Сивим конем їхав* [4, с. 99]; – *Вода у ставочку, То й піди напийся, Я буду в садочку – Прийди подивися* [4, с. 161].

Восьма група – елементи пейзажу, предмети ландшафту (*лужок, річечка, доріженька, бережечки, містки, деревця, квіточки* тощо): *Ой при лужку, при лужку, При широкім полі...* [4, с. 217]; *Тече річка невеличка З вишневого саду...* [4, с. 303]; *Розлилися круті бережечки...* [4, с. 19]; *Я би тобі доріженьку Плиточками вклала!* [4, с. 194]; *Зелений дубочок на яр похилився. Молодий козаче, чого зажурився?* [4, с. 111]; *Зелененькі огірочки, Жовті квіточки...* [4, с. 67].

Дев'ята група – природні явища, стани і час доби (*нічка, ніченька, холодок, дощик, сонечко, вітерочок*): *Малая нічка, мала, Іще-м ся не виспала.* [4, с. 51]; *Увечері холодком Клади копички рядком* [4, с. 58]; *Дощик, дощик Крапає дрібненько...* [4, с. 94]; *Ой до схід сонечка женчик схопивсь, Росою чистою женчик умивсь* [4, с. 97]; *Повіває вітерочок, Закипає казаночок* [4, с. 73]; *Ой нема морозоньку, тільки роса...* [4, с. 332].

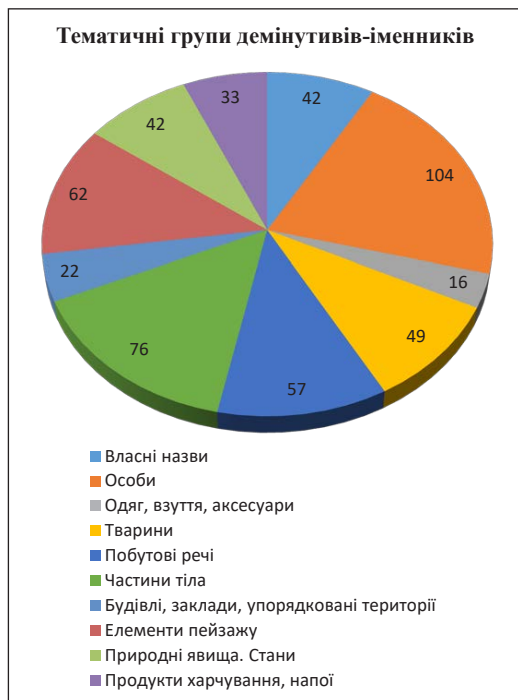
Десята група – продукти харчування, напої (*юшечка, петрушечка, кулешик, горілочка, яблучко, грушечка* тощо): *І юшечка, І петрушечка...* [4, с. 256]; *Люлю, люлю, люлешику, Зварю тобі кулешику* [4, с. 369]; *Купи мені горілочки, щоб весела я була...* [4, с. 48]; *Тобі яблучко, мені грушечка, – Не сварімося, моя душечко!* [4, с. 64].

Розподіл іменників-демінативів за тематичними групами можна оформити у вигляді діаграми, із якої добре видно, що найбільш поширеною категорією демінативів-іменників є назви осіб за їхньою соціальною, статевою та сімейною належністю – 104 випадки вживання. Наступною за кількістю прикладів є назви частин тіла людини або тварини – 76 прикладів, за якими слідують елементи пейзажу та побутові речі – 62 і 57 випадків відповідно. Потім – назви тварин, власні найменування та природні явища і стани (від 42 до 49 прикладів). А наймен-

шою групою за частотою вживання виявилась група «Одяг, взуття та аксесуари», яка налічує лише 16 прикладів.

Щодо семантики демінутивів-прикметників, які трапляються в українських народних піснях, то їх теж можна згрупувати за певним смисловим навантаженням: кольором, розміром, віком, матеріальним статусом та емоційним ставленням.

Найбільш поширеними є демінутиви-прикметники із семантикою кольору: *біленький* (5 випадків), *білесенький* (2), *зелененький* (7), *вороненький* (6), *сіренький* (2), *рябенький* (1), *чорненький* (1), *червонесенький* (1), *сивенький* (1), *голубенький* (1), *темненький* (1). Наприклад: *Терен, мати, коло хати, В нього цвіт біленький... А хто любить очі карі, А я – голубенькі* [4, с. 299]; *Зелененький барвіночку, Стелися низенько...* [4, с. 110]; *Та щось мій кінь вороненький В воротах спіткнувся* [4, с. 104]; *Котику сіренький, Котику біленький, Котку волохатий, Не ходи по хаті* [4, с. 360].

Витоптала орда кінями Маленькі діти! Ой маленьких витоптала, Великих забрала... [4, с. 23]; *На чужій нивочці жито жала, Малесенькі снопики пов'язала...* [4, с. 332]; *Ой ти знав, нащо брав Мене, невеличку!* [4, с. 232].

Демінутиви-прикметники на позначення розміру, віку, росту, статури представлені лексемами *маленький* (7), *малесенький* (3), *невеличка* (3), *невеличенька* (1), *дрібненька* (1): *Гей, витоптала орда кінями Маленькі діти! Ой маленьких витоптала, Великих забрала...* [4, с. 23]; *На чужій нивочці жито жала, Малесенькі снопики пов'язала...* [4, с. 332]; *Ой ти знав, нащо брав Мене, невеличку!* [4, с. 232]. Сема на окреслення соціально-

Рис. 2. Розподіл іменників-демінутивів за тематичними групами

го статусу або матеріального стану закладена в демінутиві *багатенька*, який двічі трапляється в пісні «Лугом іду, коня веду»: *Ой коли б я, козаченьку, Була багатенька, Наплювала б я на тебе Й на твого батенька!* [4, с. 136].

Абсолютним лідером за частотою вживання серед демінутивів із семантикою емоційного ставлення виявився прикметник *миленький* – 16 прикладів: *Розсердився мій миленький, Аж ногами тупотить* [4, с. 94]. Усі інші прикметники-демінутиви трапляються лише по одному разу.

Демінутиви-прислівники представлено в українських народних піснях 33 прикладами, серед яких переважає семантика часу, способу, міри і ступеню дії, місця: *В суботу пізенько, В неділю раненько Кувала зозуля Та й все жалібненько* [4, с. 68]; «*Та я ж тебе, серденько, не звезду, Пожартую трішечки та й піду!*» *Жартувала дівчина до зорі, Поки стало видненько надворі* [4, с. 93]; *Кинув косу додолоньку, А сам пішов додомоньку* [4, с. 273]; «*Нехай шумить, хай гуде, Кого люблю малечку, мій буде*» [4, с. 113].

4. Словотвірно-стилістичні особливості демінутивів у пісенній творчості

Демінутиви становлять собою тип похідного слова, утвореного за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки. У цьому розділі представимо найбільш поширені суфікси, використані для утворення демінутивів, що належать до різних частин мови, і опишемо їхні словотвірні значення.

Розглянуті нами афікси входять до групи суфіксів суб'єктивної оцінки. Їх називають експресивними або емоційно-експресивними. У жартівливих піснях ці суфікси характеризують позитивних персонажів і супроводжуються експресією пестливості, проте можуть мати і значення іронії.

За семантично-стилістичними показниками похідні лексеми поділяються на дві групи:

1. Демінутиви, що мають суто зменшувальне значення (коли величину і розмір предмета позначено об'єктивно).

2. Демінутиви зі зменшувально-оцінним значенням (оцінка виражена суб'єктивно, вона може бути як позитивною, так і негативною).

Порівняймо приклади зі зменшувально-пестливим і пестливим значенням суфіксів. Наприклад, читаємо: *Доцик, доцик Крапає дріб-*

Таблиця 1
Найбільш поширені суфікси демінутивів у текстах українських народних пісень

ЧМ	Суфікс	К-сть випадків	Зменшувальне значення суфікса	Суб'єктивно-оцінне значення (зменшувано-оцінне)
Ім'янинки чоловічого роду	-ець/-иць	16	<i>Вітрець, морозець.</i>	<i>Джигунець, Гриць.</i>
	-ок	60	<i>Пташок, місток, ярок, грибок, шурочок,</i>	<i>Женчик-бренчикок, рушничок, горошок, бубличок, куточок, потічок, барвіночок, дубок, ставок, млинок, дужок, раночок, бережок, батіжок, черевичок, барвіночок, васильочок, кілочок, раночок, любисточок.</i>
	-очок/ -ечок	64		<i>Казаночок, вітерочок, дубочок, голосочок, роточок, садочок, віночок, годочок, часочок, пісочок, шиночок, коточок, клубочок, ланочок, синочок, словиточок, медочок, вербочок, ставочок, цвіточок, городочок, тиночок, терночок, озірочок, халодочок, куточок, сніжечок, бережечок, пучечок</i>
	-ечк-о	8		<i>Василечко, Романочко.</i>
	-чик	4		<i>Женчик, горобчик.</i>
	-ник	26	<i>Дощик, снопик</i>	<i>Котик, Петрик, коник, дударик, кулешик, волик, чорноморчик, братик, легник.</i>
	-оньк-/ -еньк-	44		<i>Голубонько, козаченько, чумаченьки, батенько, п'яниченька, кониченько, воріженьки, місяченько, віпронько, татусенько, талпанонько, сокалонько, морозоньку.</i>
	-к-о	1		<i>Іванко, Іванко, соловейко, сонко, котко, рябко</i>
	-пц-я	5		<i>Кіця, водиця.</i>
	-к-а	76	<i>Ковбика, рукавичка, птичка, печеричка, нівка.</i>	<i>Нічка, молодичка, перепеличка, ручка, синичка, річка, кашка, рибка, соломка, котички, сливка, хіжка, конопелька, піквівка, грукка, ніжка, споронка, Оленка, хатинка, головка (солівка), язідка, брівка, дитинка, хатка, борозенка, кулка, конячка, цебетушка, чорнобрівка.</i>
-ичк-а	2		<i>Сестричка, перепеличка.</i>	
Ім'янинки жіночого роду				

(Продовження таблиці 1)

ЧМ	Суфікс	К-сть випадків	Зменшувальне значення суфікса	Суб'єктивно-оцінне значення (зменшувано-оцінне)
Іменники жіночого роду	-очк-а/ -ечк-а (єчк-а)	61	<i>Дежечка, пташечка</i>	<i>Шапочка, коновочка, горілочка, трубочка, мандрівочка, каробочка, подоялочка, лодочка, петрівочка, гаданочка, колицочка, скрипочка, руточка, співачочка, плиточка, дитиночка, м'яточка, квіточка, биллиночка, сливочка, галочка, стороночка, кісточка, коханочка, грушечка, голубочка, чумарочка, кладочка, ливочка, кумочка, душечка, ружечка, стезечка, сорочечка, часечка, сиробіжечка, юшечка, пепрушечка, свічечка.</i>
	-оньк-а/ -єньк-а	137		<i>Дівчинонька, зіронька, силонька, мовонька, правдонька, паронька, славонька, дівонька, неправдонька, головонька, дитинонька, нудждонька, хатонька, родинонька, колисонька, дібровонька, розкошонька, постілонька, годинонька, гривонька, биллинонька, сторононька, присодонька, губонька, худібонька, перепілонька, сусідонька, вечеронька, солотонька, рибонька, рученька, ніженька, криниченька, пиєниченька, доленька, ніченька, річенька, оченьки, пряженька, зозуленька, воленька, Марусенька, доріженька, неділенька, матусенька, водиченька, чарівниченька, каліченька, травиченька, пооруженька.</i>
Іменники середнього роду	-ус-я	12		<i>Катруся, бабуся, Гануся, Маруся, матуся.</i>
	усеньк-	2		<i>Матусенька</i>
	-інік-	2		<i>Матінка</i>
	-ці-я	2		<i>Мамця, кумія</i>
	-ці-є	11		<i>Сінце, колієце, крильце, відерце, віконце, сідельце</i>
	-к-о	23		<i>Молочко, ушко, очка (очка), личко, здоров'ячко, листячко, яблучко, зернятко, решітко, лостерко.</i>
	-єчк-о (ячк-о)	21		<i>Снієчки, сонечко, відеречко, кріселечко, житечко, віконечко, сердечко, крилечко. Врем'ячко, подвір'ячко, пір'ячко, зіллячко.</i>

(Закінчення таблиці 1)

ЧМ	Суфікс	К-сть випадків	Зменшувальне значення суфікса	Суб'єктивно-оцінне значення (зменшувано-оцінне)
Ім'янини середнього роду	-оньк-о	44		Ділонько, середньо, личенько, горенько, лелесенько, гусоньки, нашивоньки, цимбалоньки.
	-еньк-о			
	-ен-я			
	-ят-			
Прикметники	-ат-к-о	6		Каченята, часнята, паненята.
	-еньк-	7		Зернятко, горнятко, лошатко, дитятко, часнятко.
		95		Ріденький, молоденький, сіренький, мленький, маленький, біленький, зелененький, вороненький, раденький, темненький, багатенька, близенький, рябенький, чорнявенький, вірненький, старенький, сивенький, тихенький, легенький, чорнявенький, тепленький, орібненький, сиренький, веселенький, голубенький, невеличенький, солоденький, коротенький, тоненький, буйненький, тепленька, маленькая.
	есеньк-	17		Білесенький, молодесенький, малесенький, пустесенький, червонесенький, радесенький, любесенький, хмарнесенький, теплесенький, новесенький, сухесенький, гарнесенький, білесенький, рябесенький.
Прилівники	-оньк-	23		Додомоньку, додалоньку, пізенько, раненько, жаслібненько, видненько, легенько, дрібненько, низенько, близенько, вірненько, пораненьку, спокійненько, хорошиенько.
	-еньк-			
	-онк-			
	есеньк-			
Діє-слова	-ечк-	2		Додомочку.
	-оньк-	8		Виднесенько, потихесеньку, ранесенько, полегесеньку, легесенько, близесенько, злегесенько.
	-оньки	4		Тришечки, трошечки, змалечку.
	-оньки	5		Статки, спатоньки, статочки.
Ви-гук	-оньки	1		Гойдашечки.
	-оньки	1		Лолешку.

ненько... [4, с. 94] – і розуміємо, що дощик справді маленький, тому що він *капає*, а не *леє*. А в наступному прикладі *Куплю тобі хатку, Іще сіножатку, І ставок, і млинок, І вишневенький садок!* [4, с. 210] – багатий дід обіцяє купити все це в обмін на кохання та піклування молодій дружини, і зменшувальні суфікси означають не розмір об'єктів, а пестливе ставлення до них самого героя.

5. Висновки

Демінутивна лексика є яскравим стилістичним засобом емоційної й алегоричної виразності художнього тексту, особливо коли це стосується українських народних пісень. Необхідність її подальшого вивчення з точки зору словотворення, семантики і виражальних можливостей у художньому тексті дозволить уточнити уявлення про зменшення як словотвірну категорію, про особливості його використання в українських народних піснях. Слова зі зменшувальними суфіксами втілюють поряд з іншими художніми засобами окремі інваріанти світогляду народу, його ставлення до навколишнього світу, що виражають «позитивне начало», як любов, доброта, співчуття, взаємодопомога.

Розподіл іменників-демінітивів в українських народних піснях за лексично-граматичними розрядами дозволило зробити такі висновки: у фактажі превалюють апелятиви (93,6% від загальної кількості), оніми представлені значно меншою мірою (6,4%); найбільш регулярно використовуються демінутиви з конкретно-предметним значенням, демінутиви на позначення особи, що містять зменшувано-пестливий варіант номінативів тощо.

В аналізованих творах наявні такі розряди загальних іменників-демінітивів: конкретні, речові і абстрактні. З 617 загальних іменників речові представлені 26 одиницями, абстрактні – 42, а конкретні – 549. У процентному співвідношенні: 4,2% речових, 6,8% абстрактних і 89% конкретних іменників.

За характером твірної основи іменники-демінітиви з конкретним значенням в українських народних піснях групуються таким чином

- 1) демінутиви з конкретно-предметним значенням;
- 2) демінутиви зі значенням часу;
- 3) демінутиви зі значенням особи.

Речові демінутиви утворені від твірної основи зі значенням матеріалу та речовини, абстрактні – зі значенням процесу, ознаки, стану, а

конкретні представлені найрізноманітніше і займають 89% від загальної кількості демінутивів. Їх функції досить різноманітні: передача емоційної оцінки («пестливість», «розчулення», «співчуття»), передача емоційного ставлення мовця/оповідача до об'єкта, вираз суто розмірних значень, конкретизація раціонально-оцінного компонента і створення позитивного емоційного фону всієї комунікації.

Із точки зору лексичного значення іменники-демінутиви в українських народних піснях розподіляються на десять тематичних груп:

- власні імена (*Іванко, Катруся*);
- імена-функції (*козаченько, дівчиненька, кумця*);
- одяг і взуття (*сорочечка, черевички, шапочка*);
- аксесуари (*нідківка, квітка, віночок*);
- тварини та їхні дитинчата (*котик, кониченько, часнята*);
- метафоричні зооніми для характеристики людей (*рибонько, голубочко*);
- предмети побуту, меблів, особисті речі (*казаночок, відерце, рушничок*);
- частини тіла (*рученька, ніженька, голівка*);
- житлові приміщення, будівлі, заклади і їх частини (*хатинка, шиночок, хижка*);
- елементи пейзажу, предмети ландшафту (*лужок, яроч, доріженька*);
- природні явища, стану і частини доби (*ніченька, дощик, сонечко*);
- продукти харчування, напої (*юшечка, кулешик, горілочка*).

В українських народних піснях досить поширеною групою є демінутиви-прикметники, з яких у нашій вибірці нараховується 116 прикладів. У більшості випадків демінутиви утворені від основ якісних прикметників, але є цікаві випадки їх утворення від основи відносних ад'єктивів (*вишневенький*).

5. Стилістично-словотвірний аналіз розглянутих демінутивних іменників показав, що найбільш активно в деривації іменників-демінутивів використовуються суфікси *-ець/ -иць*; *-ок*; *-ик*; *-к-а, -ечк-*; для прикметників і прислівників найбільш поширеними є зменшувально-пестливі суфікси *-еньк-*, *-есеньк-*. Цікаво, що в цих суфіксах можна виділити навіть градування: від слабкого до сильного ступеня емоційності. У ланцюжку суфіксів наростання значення зменшувальності супроводжується посиленням емоційного забарвлення, аж до зникнення значення зменшувальності в останній ланці: *-ець*, → *-чик*, → *-ин-*,

напр., *хлопець* → *хлопчик* → *хлопчина*; або *-к-* → *-инк-*: *хата* → *хатка* → *хатинка*. Суфікси *-ечк-*, *-оньк-*, *-еньк-*, *-иноньк-* виражають найвищий ступінь пестливості: *серце* → *сердечко* → *серденько*.

Кількість демінутивів, що мають, окрім зменшувальності, різні оціночні значення (зменшувально-пестливе, власне пестливе), значно більша, що, на наш погляд, пояснюється тим, що демінутиви є одним із яскравих стилістичних засобів вираження авторської оцінки в тексті: у контексті українських пісень зменшувально-пестливі форми власних імен передають або позитивне ставлення автора до персонажів, або їхнє співчутливе ставлення один до одного. Найбільш активно в народних піснях реалізуються позитивні оціночні значення, що є яскравим стилістичним засобом мовленнєвої характеристики героїв.

Список літератури:

1. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
2. Кравченко М.В. Словотвір іменників жіночого роду з демінутивним значенням. *Українське мовознавство*. 2001. Вип. 4. С. 47–54.
3. Олексенко В.П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.
4. Пісенний вінок: українські народні пісні з нотами / упоряд. А.Я. Михалко; 2-е вид., доп. Київ : Криниця, 2007. 400 с.
5. Сагач Г.М. Експресивний словотвір у фольклорі. *Культура слова*. 1980. Вип. 19. С. 18–22.

References:

1. Bojko N.I. (2005) *Ukrajinsjka ekspresyvna leksyka: semantychnyj, leksykografichnyj i funkcionalnyj aspekty: monografija* [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects: monograph]. Nizhyn: Aspect-Polygraph. (in Ukrainian)
2. Kravchenko M.V. (2001) *Slovotvir imennykiv zhinochogho rodu z deminutyvnyvm znachennjam* [Word formation of feminine nouns with diminutive meaning]. *Ukrajinsjke movoznavstvo* [Ukrainian linguistics], vol. 4, pp. 47–54.
3. Oleksenko V.P. (2001) *Slovotvirni kategoriji sufiksajnykh imennykiv* [Word-forming categories of suffix nouns]. Kherson: Ajlant. (in Ukrainian)
4. Mykhalko A.Ja. (ed.) (2007) *Pisennyj vinok: ukrajinsjki narodni pisni z notamy* [Song wreath: Ukrainian folk songs with notes]. Kyiv: Krynycja. (in Ukrainian)
5. Saghach Gh.M. (1980) *Ekspresyvnyj slovotvir u foljklori* [Expressive word formation in folklore]. *Kuljtura slova* [The culture of the word], vol. 19, pp. 18–22.